

ЕВОЛЮЦІЙНА ІСТОРІЯ ТА «МОДЕРНІЗМ» ВІДЕНСЬКОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН (НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕВОЛЮЦІЙ 1848–1849 рр.)

У статті порушуються чисельні маловивчені проблеми (рушійні сили, «російський чинник», специфіка, наслідки) європейських революцій 1848–1849 рр. у контексті Віденської системи міжнародних відносин.

Ключові слова: революція, Європа, національний рух, Росія, незалежність.

Насамперед потребують пояснення (принаймні, фрагментарно) три складові проблеми – еволюційна історія, «модернізм» і Віденська система міжнародних відносин.

Із достатньої кількості визначень еволюційної історії вважаю найбільш вдалим і об'єктивним дане німецьким професором Бернгеймом, а саме: «... тільки на цьому ступені розвитку історичне знання стало наукою: тільки тепер його завданням стало чисте знання, предмет якого – своєрідна область фактів, що мають між собою... причинний зв'язок. Уперше з'явилося на світ генетичне розуміння історії з середини XVIII ст., а з XIX ст. воно стало домінуючим» [1, с. 6–8].

Щодо «модернізму», то неперевершеними в цьому плані є думки доктора філософських наук, професора П. А. Циганкова. На відміну від загальноприйнятого визначення модернізму як «назви напрямків... у мистецтві та літературі», або «однієї з форм пристосування релігії до нових умов її існування» [2, с. 326], у нашому випадку це – «науковий напрям в аналізованні міжнародних відносин... загальним для якого є... схильність до міждисциплінарного підходу, прагнення до застосування вимогливих наукових методів

**ПРОНЬ С.В.,
доктор
історичних наук,
професор,
Чорноморський
державний університет
імені Петра Могили**

і процедур, до збільшення числа емпіричних даних, які перевіряються» [3, с. 25–26].

Віденська система міжнародних відносин (1815–1871 рр.) знайшла аргументоване підтвердження в дослідженні кандидата політичних наук Ю.О.Нікітіної, яка ще характеризує її як «Європейський концерт» (від англ. терміна «concert») – «згода, погодженість» у планах і діях, що передбачають факти про «підписані угоди й таємні домовленості, територіальні розмежування, військові конфлікти...») [4, с. 55].

За часів СРСР в історії було модним писати про «білі» (тобто невідомі й малодосліджені) і «чорні» (трагічні, наприклад фашизм) плями історії. Європейські революції 1848–1849 років не підпадали під цю «класифікацію»; вони вважалися (й продовжують вважатися) загальновідомими, всебічно дослідженими, остаточно перевіреним фактом. Насправді це, по-перше, не відповідає дійсності; по-друге, читачеві свого часу була запропонована «трафаретна схема» національних революцій, зрозуміло, у «провідних», так би мовити, «класичних» країнах Західної Європи – Франції, Німеччині, Італії, Австрії; по-третє, до сьогодні поза увагою широкого загалу (в тому числі у шкільному й вузівському курсах історії) залишаються сторінки національно-визвольної боротьби в цей період народів Данії, Швеції, Норвегії, Бельгії, Нідерландів, Іспанії, Швейцарії, Чехії, Угорщини, Польщі, Болгарії, України... Саме в цьому полягають водночас **й актуальність, і наукова новачія** зазначеної проблеми.

«Впадають в очі» насамперед два моменти – різне висвітлення дослідниками (як концептуально, так і фактологічно) історичних подій і їх намагання «штучно» відійти, усунути від суперечливих і складних питань революцій.

Автор статті свої міркування й висновки базує на матеріалах українських, російських і західноєвропейських (зокрема, французьких, англійських, польських) науковців.

Обсяг публікації не дає змоги повною мірою охопити увесь спектр проблем революцій середини XIX століття, тому зосередимося на окремих принципових аспектах.

Перший. Незважаючи на народний характер революцій (рушійні сили «відомі» – робітники, селяни, ремісники, частина буржуазії, студентство) та форму боротьби (збройне повстання) загальна мета і завдання в національному, тобто особливому, розумінні, були різними. Якщо у Франції – це проголошення республіки та проведення політичних і соціальних реформ; у Німеччині – об'єднання та

створення єдиної німецької держави; то, скажімо, в Австрії «на перший план» виходили демократичні свободи – слова, друку, зборів тощо [5, с. 320–325].

Другий. Різновартісність і неоднаковість головного загалу рушійних сил. У лютневій французькій революції 1848 р. – робітники, селяни, значна частина буржуазії; у Німеччині – студенти, ремісники, робітники; у березневій 1848 р. австрійській революції – «віденська біднота, студенти, ремісники». Чому ми – фахові гуманітарії (історики, міжнародники, політологи) навіть у XXI столітті перебуваємо під гіпнозом «пролетарського руху» 1830–1840-х років («чартизм» в Англії, «ліонські події» у Франції, хоча, на думку автора, ці історичні феномени в українській історіографії якраз вивчені слабо, односторонньо, не з об'єктивно-історичного, а суб'єктивно-політичного підходу); чому незаслужено забута роль студентства в європейських революціях середини XIX століття і хто відвів їй «другорядну»?

Третє. Недослідженим, на жаль, залишається питання ролі і впливу «російського чинника» на європейські події, а він – значний і вагомий. Наведу низку конкретних фактів, які не потребують особливого «мозкового штурму».

У травні 1849 р. російський імператор Микола I направляє війська для придушення революції в Угорщині; 29 листопада 1850 р. після австрійсько-пруської угоди в м. Ольмюце саме Миколі I, за великим рахунком, удалося не допустити об'єднання німецьких держав; у серпні 1849 р. Микола I, у зовсім не дипломатичній формі, вимагає від султана Туреччини Абдул-Меджида видачі польських і угорських революціонерів, які перебували в країні; значно погіршилися в цей період відносини Росії із Францією (можна пригадати спірне питання про святі місця; про перевагу у правах православної та католицької церков); «підштовхування» російським імператором Англії під час його спілкування з послом у Петербурзі Гамільтоном Сеймуром «загарбати» Єгипет і острів Крит, при цьому Росія «забирала під своє крило» Болгарію, Сербію, Валахію та Молдавію [6, с. 523–531].

Викликає більше повагу, ніж здивування, що всі вищеперелічені факти з історії Росії наведені в московському видавництві «Аспект Пресс» (2001 р.) в «Історії міжнародних відносин і зовнішньої політики Росії» під авторством А.С. Протопопова, В. М. Козьменко, Н. С. Єлманової [7, с. 100–102].

Четвертий аспект. «Диким полем» української історіографії залишаються революційні події середини XIX ст. у скандинавських країнах (пере-

дусім – Данії, Швеції, Норвегії). Що учням і студентству України відомо, наприклад, про копенгагенські страйки 20–21 березня 1848 року, які закінчилися обранням нового уряду Данії (лідери – Д. Монрад, О. Леман, О. Чернінг), або про дансько-німецьку війну, в якій датчани були розбиті, але знову втручання всесильного Миколи I призвело до виведення пруських військ із Ютландії; і що саме 5-те червня 1849 р. – національне свято Данії – День Конституції [8, с. 121–122].

У Швеції революційний рух 1848 р. очолила міська біднота, а у Норвегії – селяни, хоча ватажком сільських робітників і бідняків-хусменів став шкільний учитель і журналіст Маркус Тране. Власне він у 1848 році почав створювати «робітничі об'єднання», кількість яких у 1850 р. досягла 273, а кількість учасників – понад 20 000 [9, с. 123].

П'ятий. «Весна народів» середини ХІХ ст. знаходила місце у працях українських учених – Михайла Грушевського («1848 рік на Буковині й Угорській Україні і загальна реакція 1850 р.») [10, с. 496–498]; Івана Крип'якевича («Весна народів» у Галичині) [11, с. 245–262]; Н. Д. Полонської-Василенко («Революційний рух 1840-х років») [12, с. 303–309]; В. Ф. Верстюка, О. М. Дзюби, В. Ф. Репринцева [13, с. 115–116]; В. Й. Борисенка («Вплив революції 1848 р. на суспільну думку центральних українських земель» та «Політизація західноукраїнського національно-визвольного руху під час революції 1848 р.») [14, с. 428–431]...

На жаль, ці доробки істориків України в сьогоденні не були підхоплені, як зараз заведено акцентувати у запрошеннях на конференції – «молодими науковцями» (інколи дуже хочеться послатися на вислів академіка Герша Будкера про «молодих і старих» у науці), і важлива й цікава проблема, прямо кажучи, «зависла в повітрі», як і багато іншого у вивченні, дослідженні, опануванні всесвітньої історії в цілому.

Шостий аспект. На відміну від сучасних українських дослідників історії, наші, скажімо, західні сусіди активно займаються цією тематикою. Яскравим прикладом може бути книга польської авторки Ганни Дильонгової «Історія Польщі. 1795–1990» (укр. мовою, Київ, 2007 р.), де в розділі 5.3. під назвою «Весна народів» на землях трьох анексій» вона пише і про події березня 1848 р. в Берліні; і про познанський збройний конфлікт; і про Сілезію, Помор'я, Східну Галичину, Італію, Угорщину, Австрію (навіть згадує, що на виборах до віденського парламенту потрапили 17 поляків і 14

русинів). А чи багато ми знаємо про діяльність Францішека Духінського, який планував створити польсько-український легіон у Туреччині проти Росії [15, с. 45–50]?

Повністю погоджуюся з думкою польської колеги щодо втрати «з поля зору пробудження національної свідомості та окремішності литовців, білорусів, українців, а відтак ігнорування їхніх прагнень незалежності». «Виразний полоноцентризм у суспільстві, – підкреслює пані Дильонгова, – зміцнили не лише письменники і політики, а й історики» [16, с. 9–10].

Сьомий аспект. Не можна забувати, що унікальним джерелом з вивчення революцій і національних війн 1848–1870 рр. є 5 та 6 томи 8-томного видання «Історія ХІХ століття» під редакцією французьких професорів Ернеста Лавісса і Альфреда Рамбо [17], в якій, за визначенням академіка Є. В. Тарле, «вони дають не тільки живе, зв'язане, літературно виконане викладення всієї величезної маси найскладніших політичних подій ХІХ століття у всіх країнах Європи», а й більшості країн світу, історія яких «викладена стисло, але точно і дуже змістовно» [18, с. 11].

І нарешті. Маловивченими є найголовніше – наслідки революцій 1848–1849 рр. – те саме селянське повстання 1850 р. у Північно-Західній Болгарії (міста Відін, Белоградчик, Лом) [19, с. 20–202]; колоніальна система Франції (Алжир, Сенегал); політика мусульманських країн (Туреччини, Персії-Ірану, Азербайджану, Іраку); емігрантський рух...

Не займаючись критиканством, хотів би просто послатися на думку видатного українського історика Ярослава Романовича Дашкевича, яка була ним висловлена ще 1997-го року: «І в Москві, і в Страсбурзі... методика аналогічна... Замість навчання національної історії треба було пропагувати якийсь новостворюваний європейський історичний коктейль» [20, с. 730].

Від себе додам лише таке. Отримавши незалежність, ми, на жаль, внутрішньо (ідеолого-політично) залишилися радянськими з «вузько-советським мисленням»; і в історичній науці продовжуємо працювати крадькома, обертаючись назад – «щоб нічого не трапилось»; у нас не вистачає сміливості й ризику, в тому числі й у підходах, методах до історії міжнародних відносин; треба, врешті-решт, відійти від нічного сонного стану, бо ранкове сонце України вже давно й упевнено зійшло. Ще в 1991-му році!

ПОСИЛАННЯ

1. Бернгейм. Введение в историческую науку/ Бернгейм; пер. с нем., под ред. проф. С.Е. Сабина. – М. : Изд. М.Н. Прокоповича, 1908. – 135 с.
2. Словарь иностранных слов. – 18-е изд. – М. : Рус. яз., 1989. – 624 с.
3. Цыганков П.А. Международные отношения: учеб. пособие/ П.А. Цыганков. – М. : Новая шк., 1996. – 320 с.
4. Никитина Ю.А. Международные отношения и мировая политика: Введение в специальность: учеб. пособие для студ. вузов / Ю.А. Никитина. – М. : Аспект Пресс, 2009. – 142 с.
5. Всесвітня історія: навч. посіб. / Б. М. Гончар, М. Ю. Козицький, В. М. Мордвінцев, А. Г. Слюсаренко. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 694 с.
6. Конросс Лорд (Бальфур Патрик). Расцвет и упадок Османской империи / Конросс Лорд (Бальфур Патрик); пер. с англ. М. Пальникова. – М. : КРОН-ПРЕСС, 1999. – 696 с.
7. Протопопов А. С., Козьменко В. М., Елманова Н. С. История международных отношений и внешней политики России (1648–2000): учеб. для вузов/ Протопопов А. С., Козьменко В. М., Елманова Н. С.; под. ред. А. С. Протопопова. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 344 с.
8. Кан А.С. История скандинавских стран: учеб. пособие/ Кан А.С. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1980. – 311 с.
9. Там само.
10. Михайло Грушевський. Ілюстрована історія України. Репринтне відтворення видання 1913 року/ Михайло Грушевський. – К. : Сяйво, 1990. – 525 с.
11. Велика історія України: У 2-х т. – Т.2/ Передм. д-ра І. Крип'якевича; зладив М. Голубець. – К. : Глобус, 1993. – 400 с.
12. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року/ Полонська-Василенко Н. – 3-тє вид. – К. : Либідь, 1995. – 608 с.
13. Верстюк В. Ф., Дзюба О.М., Репринцев В.Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник/ Верстюк В. Ф., Дзюба О.М., Репринцев В.Ф. – К.: Наук. думка, 1995. – 688 с.
14. Борисенко В. Й. Курс української історії: 3 найдавніших часів до XX століття: навч. посіб./ Борисенко В. Й. – К. : Либідь, 1996. – 616 с.
15. Дильонгова Ганна. Історія Польщі. 1795–1990/ Дильонгова Ганна; Пер. з пол. М. Кірсенка. – К. : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2007. – 239 с.
16. Там само.
17. История XIX века/ под ред. проф. Лависса и Рамбо; пер. с франц., 2-е изд. доп. и испр; под ред. акад. Е.В. Тарле. – М. : ОГИЗ (Государственное социально-экономическое издательство), 1938 – Т. 5. – 583 с. ; Т. 6. – 663 с.
18. История XIX века. – Т. 1. – М. : ОГИЗ, 1938. – 583 с.
19. Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней / отв. ред. Г. Г Литаврин. – М. : Наука, 1987. – 568 с.
20. Дашкевич Ярослав. Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури / Дашкевич Ярослав; 2-ге вид., випр. й доп. – Львів : Львів. відділення ІУАД ім. Грушевського НАНУ / Літературна агенція «Піраміда», 2007. – 808 с.

Pron' S.V. / Evolutional history and “Modernism” of Vienna system of international relations / on the example of European revolutions 1848–1849/Black Su State University.

The article is devoted to the numerous and underexplored problems of the European revolutions in 1848th-1849th (such as driving forces, «Russia factor», particularities, repercussions) in the context of the Concert of Europe.

Key words: revolution, Europe, national movement, Russia, independence.

Пронь С.В. Эволюционная истории “модернизм” Венской системы международных отношений / на примере Европейских революций 1848–1849 гг. / Черноморский государственный университет имени Петра Могила.

В статье поднимаются многочисленные и малоизученные проблемы (движущие силы, «русский фактор», специфика, последствия) европейских революций 1848–1849 гг. в контексте Венской системы международных отношений.

Ключевые слова: революция, Европа, национальное движение, Россия, независимость.

Стаття надійшла до редколегії 6.03.2012

Прийнята до друку 20.03.2012